

MIT O DEVIZNOJ POTROŠNJI INOZEMNIH TURISTA THE MYTH ABOUT TOURISTS' EXPENDITURE IN THEIR FOREIGN CURRENCY

UDK 338.48
Pregledni članak
Review

Sažetak

Potrošnja turista je osnova za ostvarivanje prihoda od turizma. Prihodi ostvareni od inozemnih turista vode se kao devizni priljev od turizma. Kako se potrošnja turista i analogno tome prihodi od stranih turista ne iskazuju egzaktnim knjigovodstveno-bilančnim pokazateljima, to se stvarni iznosi te potrošnje i deviznih prihoda po toj osnovi ne oslanjaju na stvarne pokazatelje, nego na procjene prema određenim metodologijama i anketama. Zato prikazivane veličine /iznosi/ po jednoj ili drugoj osnovi, više ovise o kvaliteti anketnih ispitivanja i uvjerljivosti primjenjivane metodologije utvrđivanja deviznog priljeva, nego o realno ostvarenim iznosima. A procjene takve potrošnje i deviznog priljeva od turizma u nas, gotovo da ulaze u područje mitologije.

Summary

The basis for the realization of the income from tourism are tourists expenses. The income realized from foreign tourists is considered to be the income in foreign currency.

The expenses of the tourists and the income from foreign tourists are not shown by exact accountancy data. Thus, real values of the expenses and foreign income are not based on real indicators, but on the evaluation according to certain methodology and surveys.

Therefore the values (sums) explained on the basis of one or another method, depend more on the quality of survey research and persuasiveness of the application of the methodology of foreign currency income than on real expenses. That type of evaluation of expenses and foreign currency income from tourism is not existent in Croatia and can be considered as a part of mythology.

Uvod

Introduction

Turizam bivše SFRJ i udio Republike Hrvatske u njemu u ovom ćemo radu promatrati, opisivati i tumačiti prvenstveno na temelju pokazatelja o **deviznoj potrošnji** inozemnih turista, što za posječenu zemlju predstavlja **devizni priljev** od inozemnog turizma.

Potrošnju smo uzeli kao težište, kao jezgru, stoga što ta tržišno-privredna kategorija isključuje svaki larpurlartizam i romantiku literarno-figurativnog verbalizma. Ostaje samo goli pozitivni ili negativni tržišno-privredni rezultat, koji je u biti **rezultanta svih komponenata i integral svih diferencijala** koji se isprepleću u "paralelogramu turističkih zbivanja".

Do potrošnje, naravno, može se doći samo kad je ispunjen jedan prethodni uvjet: **statistički registriran privremeni boravak stranca** u posjećenom mjestu. Taj se podatak i pokazatelj naziva "noćenje" ili "dan boravka".

Kad se ukupna devizna potrošnja inozemnih turista stavi u odnos prema broju njihovih registriranih noćenja, dobiva se novi (izvedeni) važan pokazatelj: **potrošnja inozemnih putnika i turista po jednom noćenju (ili danu boravka)**.

Pokazatelji o **noćenjima i deviznom priljevu**, međutim, nisu istovrsne kategorije. Različita im je suština i vrijednost. Njih prikupljaju, registriraju, sređuju i objavljuju dvije zasebne ustanove.

Pojavu i činjenicu privremenog boravka i noćenja u mjestu i smještajnom objektu može svatko stvarno zapaziti i registrirati kad je i gdje nastala. Registrirano noćenje stvarno se dogodilo. Ne postoji mogućnost da je noćenja bilo manje nego što ih je registrirano. Postoji samo obrnuta mogućnost: da se noćenje stvarno dogodilo, ali nije bilo registrirano. Vrijednost i točnost pokazatelja **noćenja** je to veća

*Dr. sc. Ivan Antunac, sveučilišni profesor u mirovini, Zagreb

što je manji postotak neregistriranih noćenja. No, samo se teoretski može govoriti o mogućnosti stopostotnoga registriranja noćenja (putnika i turista).

Ima poznavatelja naše turističke stvarnosti koji tvrde da je u nas postotak neregistriranih (neprijavljenih) noćenja dosta velik. Spominju razliku i do 20% (pa i više). To, naravno, umanjuje stupanj točnosti i vrijednosti samoga pokazatelja.

No, i s tom manjkavošću, registrirano je noćenje osnovni i najčvršći pokazatelj turističkoga gibanja i prometa. Postoje zakonski propisi o tomu tko je komu i kako dužan prijaviti noćenje stranca (putnika i turista) koji je privremeni posjetitelj nekoga mjesta. Sve to prati mreža lokalnih i regionalnih statističkih službi koje šalju podatke na konačnu obradu i objavljivanje u središnji statistički ured pojedine zemlje. Tada broj registriranih noćenja postaje makropokazatelj (za zemlju), s tim što je sačuvan i svaki njegov (registrirani) mikropokazatelj.

Utvrđivanjem deviznog priljeva od turizma bave se, u pravilu, Narodne banke pojedinih zemalja, uz pomoć ostalih banaka, mjenjačnica i drugih financijskih ustanova koje obavljaju međunarodne financijske transakcije. Utvrđuje se po unaprijed koncipiranoj, veoma složenoj metodologiji, s mnogo varijabli. No, kad Narodna banka objavi podatak o deviznom priljevu od inozemnog turizma, taj podatak postaje jedini i konačni makropokazatelj, ali koji nema svojih mikropokazatelja, kao što je to slučaj kod registriranih noćenja.

Devizni je priljev samo drugi naziv za ukupnu potrošnju nastalu posjetom i boravkom inozemnih turista. Jedini je, pak, dokaz boravka statistički pokazatelj o broju njihovih registriranih noćenja. Stoga se, bez dublje analize smatra da između tih veličina postoji takva kauzalna veza, koja omogućava da se iz njihova odnosa (diobom veličine priljeva s brojem registriranih noćenja) dobije treći, izvedeni pokazatelj, o deviznom priljevu (potrošnji) po jednom noćenju (danu boravka).

To je opće usvojena praksa, pa se tako postupilo i u ovom radu. Pitanje je, međutim, je li to analitičko-logički ispravno.

Napomena: ovdje se objavljuje skraćeni tekst studije istog naslova, radi prilagodbe za članak u časopisu "Naše more". Iz studije su izostavljeni neki dijelovi kao: cijene paket aranžmana, o nevidljivom izvozu, o multiplikatoru inozemne potrošnje, o satelitskoj bilanci turizma i neke dodatne tablice.

1. Turizam bivše SFRJ u razdoblju od 1975. do 1990. godine

Tourism of former Yugoslavia in the period between 1975. to 1990.

U sljedećoj se tablici navode brojčani podaci triju pokazatelja inozemnog turizma u bivšoj SFRJ za razdoblje od šesnaest godina.

Tablica 1/Table 1

Godina	Devizni priljev u mil. dolara	Registrirana noćenja u mil.	Dolara po noćenju
1975.	706	31,6	24,3
1976.	802	29,4	27,3
1977.	841	29,0	29,0
1978.	1050	34,9	30,0
1979.	1000	33,5	29,8
1980.	1115	37,0	30,0
1981.	1100	39,1	28,0
1982.	782	35,6	22,0
1983.	939	35,3	26,6
1984.	1054	42,3	24,9
1985.	1050	50,1	21,0
1986.	1105	51,4	21,5
1987.	1533	52,3	29,2
1988.	2221	52,3	42,4
1989.	2374	49,2	48,4
1990.	2774	43,4	63,9
Aritmetička sredina	20446 1278	646,4 40,4	508,3 31,7

Izvor: Podaci uzeti iz dokumentacije i godišnjaka NBJ i SZS za SFRJ i SR Hrvatsku.

Zemlje članice Ujedinjenih naroda (UN) dužne su, za potrebe međunarodne statistike, bilancu odnosa s inozemstvom iskazati samo u jednoj valuti i to u US dolarima, bez obzira na brojne druge nacionalne valute od kojih je bilanca te zemlje stvarno nastajala. To je razlog što se i devizni priljev od inozemnog turizma iskazuje u US dolarima.

Tehnika je toga postupka vrlo složena. Njezin opis i objašnjenje vodili bi u nepotrebnu opširnost, pa je dovoljno znati sljedeće.

Tečaj nacionalne valute određene zemlje prema US dolaru, koji se koristi za sastav bilance odnosa s inozemstvom, nema nikakve veze s tekućim intervalutarnim mjenjačkim tečajem, ni prema dolaru, niti prema bilo kojoj drugoj valuti, jer se taj tečaj mijenja gotovo svakoga dana. Tečaj za sastav bilance odnosa s inozemstvom stalan je najmanje godinu dana, no najčešće prođe i po nekoliko godina do njegove promjene.

Određena zemlja najprije utvrdi tečaj svoje nacionalne valute prema dolaru. To postaje temelj za utvrđivanje odnosa (tečaja) prema drugim stranim valutama, koji dobiva svoj izraz u tzv. koeficijentima (većim ili manjim od jedinice). Množenjem veličine strane valute s njoj odgovarajućim koeficijentom dobiva se njena veličina izražena u obračunskom US dolaru.

Tečaj dinara prema dolaru, kao i tzv. koeficijente ostalih (stranih) valuta prema dinaru i dolaru, za sastav bilance odnosa s inozemstvom, propisivalo je Savezno izvršno vijeće (SIV) bivše SFRJ.

To su osnovni podaci i elementi metodologije i tehnologije pri utvrđivanju deviznog priljeva uopće, pa i priljeva od turizma bivše SFRJ.

Metodologije i tehnologije drugih zemalja članica UN slične su, ali nisu identične. Među njima ima

značajnih razlika, često takvih da nije jasno kako Svjetska turistička organizacija (WTO) može i smije uopće zbrajati njihove brojčane podatke, kad se, možemo tvrditi, najčešće radi o zbrajanju "krušaka i jabuka". No, kad su podaci o deviznom priljevu jedne zemlje objavljeni, pa ih nakon toga objavi i WTO, oni postaju jedini službeni podaci. Svaki se istraživač fenomena turizma može u svojim kvantitativnim i drugim analizama na njih pozivati, a da mu nitko ne može bilo što prigovoriti. Dogodi li se da neki istraživač posumnja u službene podatke, mora se i te kako potruditi da objasni i obrazloži zašto ih ne koristi, zašto se na njih ne poziva.

Nekad su međunarodne organizacije u svojim statističkim publikacijama, na prvim stranicama, upozoravale čitatelja da se podaci i pokazatelji jedne zemlje ne smiju uspoređivati s podacima i pokazateljima druge zemlje, i to zato što je svaka zemlja koristila drukčiju metodologiju i tehniku istraživanja i utvrđivanja, ne samo deviznoga priljeva, već općenito. Samo se podaci i pokazatelji iste zemlje mogu međusobno uspoređivati (određena godina s ostalim godinama), ali i to pod uvjetom da nije bilo promjena metodologije i tehnike istraživanja i utvrđivanja.

Danas u spomenutim publikacijama više nema takvih upozorenja, pa je to ohrabrilu turističke istraživače i analitičare da uspoređuju podatke koje ne bi smjeli. Nastala je, možemo reći, prava konfuzija u korištenju i citiranju statističkih podataka i pokazatelja na području turizma.

Međutim, naoko šutljive statističke brojke, bilo da su njihove veličine potpuno ili djelomično točne, pa i kad su netočne, ipak kazuju mnogo toga. Valja samo znati analitičko-logički "njihov govor dešifrirati".

Ipak se često naiđe na nelogičnosti i dubioze u statističkim podacima iste zemlje, iako nije bilo službene promjene ni metodologije niti njezine tehnike. Kao primjer neka posluži prvi stupac tablice I.

U prvih 13 godina (1975.-1987.) podaci su Narodne banke SFRJ o deviznom priljevu od turizma u određenom, prihvatljivom i uvjerljivom razmjeru s brojem registriranih noćenja.

Godišnji je devizni priljev u 1987. godini bio veći za 827 milijuna dolara od onoga u 1975. godini (1533-706=827); noćenja su bila veća za 20,7 milijuna, a devizni priljev po noćenju bio je tek 4,9 dolara veći od onoga u 1975. godini (29,2-24,3=4,9). Zaključak je jasan: ukupan devizni priljev nastao je od povećanja broja registriranih noćenja.

Godine 1988. u odnosu na 1987. pojavljuje se povećanje od 688 milijuna dolara (2221-1533=688), uz isti broj noćenja kao i u 1987., pa devizni priljev po noćenju u toj godini raste za 13,2 dolara (42,4-29,2=13,2). To je povećanje 2,7 puta veće od onoga što je zabilježeno u prvih 13 godina (13,2:4,9=2,69).

U godini 1989., u odnosu na 1988., dolazi do novoga povećanja deviznog priljeva od 153 milijuna dolara i to pri padu od 3,1 milijun noćenja (52,3-

49,2=3,1). No, devizni priljev po noćenju raste za novih 6 dolara (48,9-42,4=6,5).

I konačno u 1990. godini u odnosu na 1989. godinu, nastaje novo povećanje ukupnoga deviznog priljeva od 400 milijuna dolara, pri padu od 5,8 milijuna noćenja (49,2-43,4=5,8), pa devizni priljev po noćenju raste za novih 15,5 dolara (63,9-48,4=15,5).

Iz toga proizlazi da u posljednje 3 godine (1988.-1990.) ostvarivanje ukupnoga deviznog priljeva od turizma nema više čvrste veze s autonomnim i primarnim pokazateljem: brojem registriranih noćenja. Možemo reći da je ta veza potpuno zanemarena. Ukupan devizni priljev od turizma jest samo ono što je navela Narodna banka bivše SFRJ, ne vodeći računa o broju noćenja, što dovodi do zbrke i pojave nelogičnosti općenito, a posebno u izvedenom pokazatelju o deviznom priljevu po pojedinom noćenju.

Prihvatiti podatke i pokazatelje Narodne banke SFRJ za godine 1988-1990. kao logične i vjerodostojne bio bi pravi nonsens. Činjenica je, međutim, da su čelnici organa i institucija kojima je zadatak razvoj turizma, kao i mnogi turistički istraživači i analitičari to prihvatili zdravo za gotovo, dajući tim podacima i pokazateljima velik publicitet. Za njih je to bio dokaz kako inozemni turizam stvara velik devizni priljev, pa time i velike efekte u privredi zemlje u cjelini. Samo se manji broj istraživača i analitičara ogradio od tih podataka i pokazatelja, što su obrazložili na sljedeći način: nisu se u razdoblju od 1988. do 1990. godine iznenada pojavili turisti koji bi trošili više nego do tada (29,2 dolara 1987. godine). Ukupan devizni priljev od turizma Narodna je banka u spomenutim godinama arbitrarno povećala, "napuhala", vjerojatno radi potreba svoje finansijsko-devizne politike prema međunarodnim finansijskim institucijama.

U spomenute tri posljednje godine ostvareno je 144,9 milijuna noćenja. Devizni je priljev u te tri godine mogao biti najviše 4,347 milijardi dolara (144,9 x 30=4,347), a ne 7,369 milijardi, kako je navedeno u tablici 1. Razlika iznosi, dakle, 3,022 milijarde dolara. U tom bi slučaju ukupan devizni priljev u svih 16 godina iznosio samo 17,424 milijarde dolara (20,446-3,022=17,424). Taj iznos ne bi za cijelo razdoblje od 16 godina više dao prosjek od 31,7 dolara po jednom noćenju, nego samo 27 dolara (17,424:646,4=26,9). Razliku od 4,7 dolara možemo zanemariti. No, moramo priznati da su bili u pravu turistički istraživači i analitičari što su 144,9 milijuna inozemnih noćenja triju zadnjih godina tablice 1 množili s 30 dolara, jer prosjek po jednom noćenju za cijelo razdoblje od 16 godina (čak i s podatkom od 3,022 milijardi dolara, što je "napuhala" Narodna banka) iznosi samo 31,7 dolara.

To nam može poslužiti kao indikator što je sve "zakukuljeno i zamumuljeno" u statističkim podacima Narodne banke bivše SFRJ o deviznom priljevu od inozemnog turizma.

2. Uloga smještajnih kapaciteta u turističkom zbivanju

The role of accommodation capacities in tourism

Kako bi se dobila što točnija slika privrednog značenja turizma uopće, a inozemnoga posebno, potrebno je u statističko-kvantitativnu analizu uključiti i podatke o broju postelja (nazvanim i smještajnim jedinicama) u svim vrstama smještajnih kapaciteta. Tom se analizom utvrđuje godišnji prosjek broja dana njihove stopostotne zauzetosti (iskorištenosti). Rezultat je takve analize pokazatelj koji nam govori je li povećanje broja noćenja (jedne godine u odnosu na prethodnu) rezultat tzv. "proširenja sezone" ili nečega drugog.

Analiza se odnosi na "primorska mjesta" Hrvatske u razdoblju od 1975. do 1990. godine.

Broj postelja i noćenja iskazan je u tisućama. Broj dana je pokazatelj godišnjega prosjeka neprekinutog niza dana u kojemu bi isti hotel (smještajni kapacitet) ostvario isti broj ukupnih noćenja, da je u tom nizu dana bio stopostotno popunjen.

Brojke u zagradi predstavljaju aritmetičku sredinu u stupcima navedenih veličina. Iz nje proizlazi da su postelje u svim vrstama smještajnih kapaciteta, u godišnjem prosjeku, bile potpuno zauzete oko 70 dana, a preostalih su 295 dana bile slobodne, nepopunjene. Izraženo u postotku, smještajni kapaciteti u godišnjem prosjeku bili su iskorišteni samo 19,4% ($71:365=19,4$).

Mali postotak godišnje iskorištenosti čini rak-ranu sezonsko-turističkog ugostiteljstva, i u nas i u drugim mediteranskim zemljama.

Kao primjer za odnose "primorskih mjesta" i "ostalih" uzeta je 1987. godina, kada je u SFRJ ostvareno 109.983 noćenja. Te godine je od 57.684 domaća noćenja u primorskim mjestima ostvareno

30.319 noćenja, od čega u Hrvatskoj 22.473 ili 74,1%, a od 52.299 inozemnih noćenja u Hrvatskoj je ostvareno 40.803 ili 88,4%. Približno tome je bio odnos noćenja u "primorskim mjestima" Hrvatske i u ostalim godinama.

Receptivne su zemlje gotovo prisiljene smještajne kapacitete dimenzionirati za "špicu" sezone (VII. i VIII. mjesec), iako su svjesne da će i te novoizgrađene postelje biti, u godišnjem prosjeku, prazne 295 dana.

Jedino su hoteli ostvarivali prosječnu godišnju popunjenost 150-180 dana (41,0 - 49,3%). No, broj hotelskih postelja u odnosu na postelje u ostalim vrstama smještajnih kapaciteta bio je malen.

Od ukupnog broja smještajnih jedinica (postelja, mjesta) u svim vrstama smještajnih kapaciteta, postotak smještajnih jedinica samo u hotelima, predstavljao je:

- za cijelu bivšu SFRJ 18,8%, a u njezinim primorskim mjestima 14,7%,
- za cijelu Hrvatsku 15,8%, a u njezinim primorskim mjestima 14,6%.

Takav odnos nije bio samo u 1987. godini, nego, s minimalnim razlikama, u razdoblju od tridesetak godina (sve do 1990).

Analiza podataka u **tablici 1.** pokazuje da je 1990. godine, poslije punih 16 godina, dostignut devizni priljev od oko 30 dolara po jednom noćenju, a istodobno je godišnji prosjek stopostotne zauzetosti ukupnih smještajnih kapaciteta bio oko 70 dana, odnosno oko 19,1%.

To je naša turistička stvarnost. Navedeni pokazatelji ne ukazuju na čudesne privredne efekte inozemnog turizma, kako se to stalno, gotovo reklamerski, tvrdi. Naprotiv, ti su pokazatelji zabrinjavajući. Moramo biti svjesni da je za priljev od 1 milijarde dolara potrebno ostvariti 33,333 milijuna inozemnih noćenja.

Tablica 2./ Table 2.

Godina	Postelja	Noćenja domaćih	Noćenja inozemnih	Noćenja ukupno	Broj dana
1975.	587	15 875	23 716	39 591	67
1976.	611	16 188	21 947	38 135	62
1977.	602	18 270	21 578	39 848	66
1978.	616	19 563	26 217	45 780	74
1979.	617	21 742	26 744	48 486	76
1980.	662	20 903	29 106	50 009	76
1981.	696	21 026	31 608	52 634	76
1982.	734	22 332	28 117	50 449	69
1983.	738	22 942	27 559	50 501	68
1984.	763	22 315	32 728	55 043	72
1985.	788	23 176	39 800	62 976	80
1986.	816	23 180	40 271	63 451	78
1987.	848	22 473	40 803	63 278	75
1988.	887	21 865	40 788	62 653	71
1989.	882	19 587	37 952	57 539	65
1990.	822	15 760	32 800	48 560	59
	11 669 (729)			828 931 (51 808)	1134 (71)

3. Anketno istraživanje u turizmu *Survey research in tourism*

Podaci i pokazatelji standardnih sustava državnih statističkih ustanova nisu u stanju osigurati dovoljan broj informacija i pokazatelja o masovnim pojavama društvenih zbivanja, kao što su politička, socijalna, kulturna, sportska, zdravstvena, turistička itd. Anketna istraživanja, međutim, omogućavaju da se prikupi široka lepeza ciljanih podataka i pokazatelja potrebnih za utvrđivanje stanovite (stohastičke, vjerojatne) zakonitosti takve pojave, radi predviđanja njezina daljnjega razvoja.

A turizam je izrazita masovna pojava suvremenoga svijeta. Nakon Drugoga svjetskog rata anketna su istraživanja fenomena turizma rasla iz godine u godinu u mnogim europskim turističkim emitivnim i receptivnim zemljama.

Prvo anketno istraživanje na području turizma nakon Drugoga svjetskog rata proveo je godine 1951. André Piatier o automoto turistima, a odmah zatim i o inozemnim turistima u Francuskoj. (Piatier, 1954)

Samo četiri godine nakon toga, 1955., u Hrvatskoj je obavljeno prvo anketno istraživanje inozemnog i domaćeg turizma, s ciljem da se o toj masovnoj pojavi dobije što više podataka i pokazatelja, posebno o veličini i strukturi turističke potrošnje.

Bila je to zajednička anketa Ugostiteljsko-turističke komore i Turističkog saveza Hrvatske. Sve predradnje pripremio je (danas pokojni) ing. Dragutin Alfier, u to vrijeme najbolji poznavatelj anketnog istraživanja na polju turizma. U provođenju ankete, na molbu organizatora, pomoć je pružio Zavod za statistiku Hrvatske.

Tek punih sedam godina nakon anketnog istraživanja iz 1955. Zavod za statistiku prihvatio se organiziranja i provođenja novih anketnih istraživanja. Prvo je proveo 1962., a ponovio 1963., 1965. i 1966. godine.

Potaknut anketnom aktivnošću na polju turizma u Hrvatskoj, Savezni zavod za statistiku u Beogradu preuzima zadatak da takve ankete organizira i provodi na cijelom području tadašnje SFRJ. Prvu je anketu proveo 1967., ponovio tek 1975., a zatim još 1980., 1983. i 1989. godine.

Kako su se anketna istraživanja ponavljala, u svim su zemljama postajala sve kvalitetnija u pogledu koncipiranja osnovnog uzorka, anketnog upitnika, osposobljavanja anketara, istraživača i analitičara, te u sistematiziranju podataka i pokazatelja. Na tom je polju svojedobno bio najpoznatiji "Institut - Studienkreis für Tourismus" u Starnbergu (Njemačka), koji se specijalizirao za socio-ekonomska istraživanja fenomena putovanja uopće, a turističkih putovanja posebno, na nacionalnoj, europskoj, pa i svjetskoj razini.

U razdoblju 1971.-1991. Institut je u brojnim publikacijama objavio rezultate svojih veoma složenih, specifičnih i detaljiziranih istraživanja, koja su obuhvatila, prema njihovim navodima, otprilike 160 pokazatelja, razvrstanih u segmentirane grupe, o korisnicima putovanja uopće, a turističkih putovanja posebno.

Naši turistički faktori i istraživači bili su u toku svih važnih međunarodnih anketnih istraživanja turizma kao masovne društvene pojave, tako da su i naša istraživanja bila na međunarodnoj razini.

Na području bivše SFRJ, između predzadnjega i zadnjeg anketnog istraživanja Saveznog zavoda za statistiku vremenski je razmak bio pet godina (1983.-1989.). U međuvremenu se u Švicarskoj pojavila nova inačica anketnog istraživanja inozemnog turizma, poznata po kratici TOMAS (Touristisches Marktforschungssystem Schweiz), a prvi put je korištena 1982./1983. godine.

Institut za turizam u Zagrebu predložio je saveznim i republičkim faktorima da se i u nas provedu TOMAS anketna istraživanja, što je i prihvaćeno. Osigurana su novčana sredstva, a organizacija i operacionalizacija povjerene su Institutu za turizam u Zagrebu. Prvo anketno istraživanje TOMAS Institut je proveo 1987. godine pod nazivom "Stavovi i potrošnja inozemnih turista". Drugo je obavljeno 1989., što se poklapa sa zadnjim anketnim istraživanjem Saveznog zavoda za statistiku.

Iz spomenutih istraživanja navedeni su samo podaci i pokazatelji o potrošnji inozemnih turista.

Prema anketnom istraživanju Saveznog zavoda za statistiku, prosječna dnevna potrošnja iznosila je 33 dolara. U hotelima je bila 41 dolar, u kampovima 19, a u privatnim sobama 29 dolara. U strukturi "budžeta potrošnje" od prosječnih 33 dolara 67,3% činili su troškovi za smještaj i prehranu.

Prema TOMAS anketnom istraživanju za 1989. godinu, prosječna dnevna potrošnja i struktura "budžeta potrošnje", svedena na samo četiri stavke, prikazana je u tablici 3. za bivšu SFRJ i Hrvatsku:

Tablica 3./Table 3.

1989. godina	SFRJ	%	Hrvat-ska	%
Prosječna dnevna potrošnja (u dolarima)	33,10		31,10	
1. Osnovne usluge (smještaj, hrana i piće u ugostiteljstvu, te prehrambeni proizvodi u trgovini)	27,60	(83,38)	26,60	(85,53)
2. Razonoda (izleti i rekreacija)	1,70	(5,13)	1,60	(5,14)
3. Kupovina (razni neprehrambeni proizvodi u "shoppingu")	2,20	(6,64)	1,60	(5,14)
4. Ostalo (gorivo i mazivo za lokalnu vožnju u mjestu privremenog boravka, usluge marina i ostali izdaci)	1,60	(4,85)	1,30	(4,19)
	33,10	(100,00)	31,10	(100,00)

Izvor: TOMAS anketa, IT, Zagreb, 1989.

* Institut je prestao s radom 1992., a sada slična istraživanja provodi "Forschungsgemeinschaft Urlaub und Reisen, Hamburg.

Dakle, tri spomenute ankete (od kojih dvije u 1989. godini) dobile su približno iste veličine deviznog priljeva (potrošnje inozemnih turista) po jednom noćenju. Ta se, pak, veličina neznatno razlikuje od veličine dobivene diobom, u Narodnoj banci utvrđenoga, ukupnog deviznog priljeva od turizma s brojem registriranih noćenja inozemnih turista (*vidi tablicu 1.*).

Ipak, moglo bi se utvrditi da postoji određena razlika između spomenutoga pokazatelja dobivenoga anketnim istraživanjem i onoga što se dobije diobom ukupnoga deviznog priljeva od turizma (kao isključivo makropokazatelja) s brojem registriranih noćenja.

Anketnim se istraživanjem, kao ciljani pokazatelj, istražuje i utvrđuje stvarna potrošnja anketnim uzorkom obuhvaćenih turista, koja se najprije svodi na prosječnu potrošnju po jednom turistu. Odgovori na posebna pitanja anketnog upitnika omogućuju da se ta potrošnja svede na jedno noćenje i da se utvrdi njezina struktura po vrstama korištenih usluga. Druge se valute pretvaraju u dolar (može i u nacionalnu valutu) po prosječnomu tekućem mjenjačkom tečaju.

Kad bi se, dakle, htjelo pomoću pokazatelja iz anketnog istraživanja izvesti ukupan devizni priljev od inozemnog turizma, moralo bi se to učiniti množenjem priljeva po jednom noćenju s brojem registriranih noćenja. No, službeni bi podatak uvijek bio onaj koji je Narodna banka javila odgovarajućim međunarodnim organizacijama. Samo bi svaki samostalni istraživač u svojim kvantitativnim analizama mogao koristiti i pozivati se na podatke i pokazatelje određenog anketnog istraživanja.

U pravilu se smatra da su podaci i pokazatelji anketnih istraživanja najbliži stvarnosti. No, i njih, kako kaže A. Piatier, valja smatrati samo vjerojatnim aproksimacijama, pa ih u kvantitativnim analizama planovima i projekcijama budućeg razvoja turizma moramo koristiti s dužnim oprezom. Piatier također upozorava kako ima mnogo istraživanja pod nazivom "anketa", a stvarno se radi o pseudoistraživanjima koja svoju valjanost i vrijednost maskiraju pseudomatematičkom prezentacijom.

Sve to pokazuje koliko je sklisko i (ne)pouzdana uobičajeno utvrđivanje potrošnje inozemnih turista, a upravo je to prvenstveno zaokupljalo maštu većine pobornika razvoja turizma i samostalnih istraživača i analitičara fenomena turizma.

4. Potrošnja Nijemaca za turistička putovanja u inozemstvo

Expenses of Germans for tourist travels abroad

Njemačka je odavna dobila epitet "turističke banke" svjetskih razmjera, kako po broju noćenja koja Nijemci ostvaruju u stranim zemljama, tako i po količini novca što ga potroše za vrijeme boravka u

inozemstvu. Stoga Njemačka, putem svojega razvijenog bankarstva, prati i procjenjuje potrošnju svojih građana za turistička putovanja u inozemstvo i podatke o tomu objavljuje svake godine.

Evo podataka s kojima u ovom času raspolažemo:

Tablica 4./Table 4.

Godina	Za putovanje po osobi u DM	Po osobi i danu u DM	Dani prosječnog boravka
1977.	815,04	43,35	18,8
1978.	914,44	49,95	18,3
1979.	991,10	53,85	18,4
1980.	1124,19	61,63	18,2
1987.	1350,00	79,47	16,9
1988.	1320,00	75,43	17,5
1998.	1441,00	102,90	14,0
1999.	1423,00	101,60	14,0

Izvor: Studienkreis, Starnberg i FUR, Hamburg

U navedenim iznosima u DM u prvom stupcu uključeni su i troškovi velikoga prometa (prijevoza) koje valja procijeniti na najmanje 25%. U tom slučaju potrošnja po osobi i danu u zemlji turističkoga boravka iznosila bi u 1977. 32,5DM, a u 1999. godini 76,23. DM.

Evo još nekoliko nabacanih podataka o ukupnoj potrošnji ranijih godina, za još tri europske zemlje:

Nizozemska, 1977. godine, 1000 guldena po putovanju

Švedska, 1977. godine, 1200 kruna po putovanju

Engleska, 1977. godine, 185 funti po putovanju
1986. godine, 387,5 funti po putovanju (30,9 po danu)

1987. godine, 359,1 funta po putovanju (26,8 po danu boravka).

To su veličine koje su odgovarajuće službe spomenutih zemalja objavile kao potrošnju svojih građana za njihova turističkog boravka u stranim zemljama. Ta se potrošnja, dakle, kreće od već spomenutih 30 do najviše 40 dolara. Turistička potrošnja nije naročito rasipnička, već odgovara ekonomskim mogućnostima srednjih (pa i nižih) slojeva, koji su temelj suvremenoga masovnog turizma. Turisti se kao potrošači ponašaju veoma racionalno, strogo pazeći da ne prijeđu svoj unaprijed predviđeni "turistički budžet".

Međutim, tu i takvu turističku stvarnost ne vide i ne doživljavaju svi na isti način.

(U studiji su prikazane i cijene avionskih paketa-aranžmana iz Njemačke, za 7 i 14 dana boravka

1987. godine u hotelima sa 3 i 4 zvjezdice, u Jugoslaviji, Grčkoj, Italiji i Španjolskoj. Računajući da izdaci za avioprevoz i marže touroperatora iznose 45-50% prodajne cijene aranžmana, i na primjeru paket-aranžmana se potvrđuje tvrdnja da devizni priljev od inozemnog turizma, po jednom noćenju, iznosi oko 35 dolara u svim mediteranskim zemljama).

5. Fetišizam i mitomanija turizma *Fetishism and mytomania of tourism*

Nakon Drugoga svjetskog rata turizam je postao masovna društvena pojava, koja je impresionirala i fascinirala državnu upravu, znanstvenike, privrednike i samo građanstvo. Rad na poslovima razvoja i unapređenja turizma smatralo se naročito korisnom društvenom aktivnošću. Rastao je broj turističkih znanstvenih istraživača i stručnjaka, većina kojih je postala "zaljubljenicima" turizma. Svaka tema iz turizma bila je za njih svojevrsan izazov, a posebno tema o potrošnji inozemnih turista i njezinu značenju za nacionalnu i lokalnu privredu. Osjećali su oni težinu turističke stvarnosti: skromne potrošnje po noćenju, godišnjega prosjeka popunjenosti ukupnih smještajnih kapaciteta od oko 80 dana, a hotelskih od 150 do 180 dana.

To ih je zbunjivalo i uzrujavalo. Ulagali su stoga ogromne napore da posebnim teorijsko-znanstvenim metodama istraživanja dokažu da je ta potrošnja ipak veća i da su njezini efekti u krvotoku privrede znatno važniji od njezine veličine, no njihova istraživanja nisu dala uvjerljivih i prihvatljivih rezultata. Naprotiv, nakon toga se samo povećao broj sumnji i nejasnoća.

Sastaviti danas samo popis tih brojnih radova naših turističkih istraživača predstavljalo bi vrlo tešku zadaću, a i njihov najkraći sažetak protegao bi se na više od stotinjak stranica. Sve to danas bi imalo jedva neku kronološko-bibliotečnu vrijednost.

Kad se danas kritički ocijeni obimna inozemna i domaća pisana dokumentacija i literatura (teorijska, znanstvena, stručna, referatsko-izvještajna, informativna, novinsko-publicistička itd.) o ekonomskom značenju i ekonomskim efektima potrošnje inozemnih (a i domaćih) turista, mora se zaključiti da tu susrećemo neprestano iste (općepoznate) činjenice, stavove, tvrdnje i objašnjenja. Sve se to iznosi i ponavlja, čini se, s uvjerenjem i žarom kao da se radi o novoj značajnoj varijaciji, ili pak da ponavljanje samo po sebi ima neku posebnu vrijednost kad se radi o toj temi.

Ta vrsta istraživača samo je nekritički prihvaćala i navodila laudativno pozitivne izjave i tvrdnje o ekonomskim efektima turističke potrošnje uopće, a inozemne posebno. Za njih je svaka osporavajuća polemika u vezi s turizmom bila "uvreda zdravom razumu".

Najžešći kritičari razvoja turizma, posebno onoga u zemljama u razvoju, bili su sociolozi i antropolozi.

Srednju su liniju predstavljali ekonomisti (kao i oni iz prve vrste) koji su ukazivali da su mnoge postavke, tvrdnje i ocjene gorljivih pobornika razvoja turizma pod svaku cijenu proizvoljne, najčešće samo površno verbalistički vješto sročene, dok su u teorijsko-znanstvenom pogledu dubiozne ili neutemeljene.

Do danas prevladavaju zastupnici razvoja turizma bez pogovora, kojima se s pravom pripisuje određena vrsta daltonizma u sagledavanju turističke stvarnosti i upadanje u fetišizam i mitomaniju o basnoslovnim efektima potrošnje inozemnih turista.

Takva je polarizacija prisutna u cijelom svijetu, a ne samo u pojedinim zemljama. O tom je pitanju **Robert Lawson**, novinar u UN, specialist za turizam, objavio godine 1983. u "Development Forum" (United Nations) informativan i instruktivan članak, u kojemu se nalazi i sljedeći stavak:

"Zatim, ako se prihvati da turizam generira stvarnu dobit (**tvrdnja koja je ponekad pogrešna**), onda tu dobit valja staviti na vagu s **društvenim troškovima**. Preostaje, dakle, pitanje koje bi se moglo ovako izraziti: S obzirom na društvene troškove turizma, onakve kakvi jesu, opravdava li ta financijska dobit njegov razvoj?

Članak sadrži i ranije citiran izraz "uvreda zdravom razumu".

U navedenom članku Lawson jasno naglašava tvrdnju da devizni priljev od turizma ne mora generirati i stvarnu dobit (profit). **Ako ga generira, taj profit treba staviti u odnos na ukupne troškove koji su ga ostvarili, da bi se saznalo nisu li ti troškovi bili preveliki za ostvarenje njegove veličine.**

Pobornici razvoja turizma pod svaku cijenu takva razmišljanja jednostavno odbacuju. Ona su za njih "uvreda zdravom razumu". Raste, međutim, broj turističkih istraživača koji argumentirano mogu dokazati da je situacija obrnuta.

Razborit pristup analizi turističke potrošnje podrazumijeva da svaki istraživač znade koja su i kakva istraživanja prije njega obavljena o pojavi koju i sam istražuje. Ako od njih prihvati samo pozitivne rezultate i pohvalne stavove, a potpuno odbaci dvojbe i druge kritičke primjedbe svojih prethodnika, on prestaje biti istraživač i postaje "navijač" ("zaljubljenik"). Tu zamire svako objektivno, bilo empirijsko, bilo teorijsko-znanstveno, istraživanje. Nažalost, takvih je slučajeva mnogo baš u turizmu.

Prvi koji su zapazili i shvatili da je turist zanimljiv potrošač bili su lokalni faktori i stanovnici malih primorskih mjesta koja su ti turisti posjećivali. Da bi uočili važnost te nove, dodatne potrošnje za njihova mjesta, bilo im je dovoljno iskustveno zapažanje što većega broja tih privremenih posjetitelja. Ne samo to, nego su, također iskustvenim putem (bez ankete), utvrdili i njihovu ukupnu i prosječnu dnevnu potrošnju, pa je raščlanili u nekoliko osnovnih stavki,

što se kasnije uobičajilo nazivati "struktura budžeta potrošnje" inozemnih turista.

Prema dosad poznatoj građi i dokumentaciji o inozemnom turizmu, prvi se podatak o tomu odnosi na Italiju. Objavio ga je ENIT (Ente Nazionale Industrie Turistiche) za inozemni turizam Italije za godinu 1922./23. Izvor navodi da je prosječna dnevna potrošnja iznosila od 7,0 do 7,6 US dolara, a raščlanjena u postocima na sljedeće tri stavke:

- za smještaj i prehranu	51,43%
- za veliki i mali promet	34,20%
- za ostalo	14,37%
	100,00

Svatko je tada bio zadovoljan tom potrošnjom. Bila je skromna, ali osjetno korisna za lokalno tržište, i to je bilo najvažnije. Nitko joj potrošnji nije pripisivao neke spektakularne privredne moći, kao što to danas čine pobornici razvoja turizma pod svaku cijenu.

U nastavku se govori o nekolicini znanstvenih istraživača i analitičara fenomena turizma, čija je razmišljanja, stavove, tvrdnje i zaključke o turističkoj potrošnji vrijedno imati na umu.

a/ Dr. Günter Menges

Dr. Günter Menges, sredinom pedesetih godina prošloga stoljeća, nakon tek završenih studija, radio je u Institutu za turizam J. W. Goethe sveučilišta u Frankfurtu (Institut für Fremdenverkehrswissenschaft). Bio je vrstan makroekonomist, specijaliziran za ekonomske analize primjenom ekonometrijskih modela. Proučavao je i pisao o problemima statistike, jer je bio i sveučilišni nastavnik statistike.

Direktor Instituta bio je također vrsni ekonomski znanstvenik dr. Heinz Sauermann, koji je vrlo brzo uočio šupljine u tada vladajućoj teoriji o privrednoj suštini turizma i njezinim privrednim efektima. O tom su pitanju on i dr. Menges bili istoga mišljenja, pa se može smatrati da su stavovi, tvrdnje i zaključci koje u svojim radovima iznosi dr. Menges istodobno i gledište dr. Sauermanna i spomenutog Instituta kao znanstvene ustanove.

U razdoblju od tri godine (1957-1959) u renomiranim je znanstvenim časopisima i zbornicima objavio više zapaženih znanstvenih rasprava o potrošnji stanovništva privredno razvijene zemlje za zadovoljenje svojih turističkih potreba. Za tu potrošnju uveo je dva nova izraza: **Die touristische Konsumquote** (kvota potrošnje za turizam) i **Die touristische Konsumfunktion**, s dodatkom, npr. Deutschland, Schweiz itd. (funkcija turističke potrošnje neke zemlje).

Polazište je Mengesovih istraživanja i analize Engelsova teorija ljudskih potreba. Tek kad nešto postane čovjekovom potrebom koju želi zadovoljiti i ostvariti, on će za nju odvojiti određena novčana sredstva koja mu ostanu nakon što je zadovoljio potrebe nužne za održavanje (reprodukciju) same egzistencije. Taj se dio osobnoga dohotka naziva

diskrecijskim dijelom, koji pojedinac troši prema svojim željama i sklonostima.

U potrazi za tim diskrecijskim dijelom osobnoga dohotka, dr. Menges je za Njemačku izveo ekonometrijsku analizu za razdoblje od 1929. do 1957, a za Švicarsku za razdoblje od 1929. do 1956. godine. Došao je do sljedećega zaključka: stanovništvo europske privredno razvijene zemlje za svoje turističke potrebe troši do 4% bruto nacionalnog dohotka, ili do 10% svojega osobnoga dohotka. Oba su postotka pokazatelji makroveličina. Iz istraživane makroveličine ne može se izvesti mikroveličina. Mengesa ne zanima hoće li se tih 4% bruto nacionalnog dohotka ili 10% osobnoga dohotka utrošiti u zemlji ili u inozemstvu. Smatra da je on, makroekonomist, rekao svoje, a tko želi veličine i pokazatelje potrošnje za zadovoljavanje turističke potrebe istraživati na mikrorazini, neka to slobodno učini kako zna i umije.

Jedno istraživanje slično Mengesovu izvedeno je u bivšoj SFRJ pod nazivom "Turistička aktivnost stanovništva Jugoslavije u 1973. godini". Postotni pokazatelji istraživanja kretali su se u granicama Mengesovih postotnih pokazatelja: oko 4% u odnosu na bruto nacionalni dohodak, a oko 7% u odnosu na osobni dohodak.

Danas, promatrana s vemenske distance od četrdesetak godina, sva su takva istraživanja upitna u pogledu njihove praktične korisnosti, a njihovo izvođenje zahtijeva velik trud i troškove. Usto, za operativno tržišno poslovanje važniji su mikropokazatelji. U ovom času, čini se, do takvih se pokazatelja najuspješnije dolazi putem anketnih istraživanja. No, kad se radi o potrošnji inozemnih turista, a ne i o drugim ciljanim podacima i pokazateljima, možda i ona postanu nepotrebna.

b/ Robert Erbes

Sedamdesetih godina prošloga (tek završenog) stoljeća OCDE - Međunarodna organizacija za ekonomsku kooperaciju i razvoj, sa sjedištem u Parizu, angažirala je Roberta Erbesa da sačini studiju o ekonomskom značenju i problemima međunarodnog turizma u zemljama u razvoju. Studija od oko 150 stranica objavljena je 1973. godine pod naslovom: "Le tourisme international et l'economie des pays en voie de développement" (Međunarodni turizam i privreda zemalja u razvoju).

Vrijedno je navesti sljedeća zapažanja i upozorenja autora u svezi s razvojem sektora turizma, ne samo u zemljama u razvoju, nego i u privredno razvijenim zemljama. Evo nekoliko udarnih tvrdnji i razmišljanja tog istraživača:

- Mnoge zemlje u razvoju posjeduju veoma dobre resurse koji su prikladni i za razvoj turizma. No, to nije dovoljno. Prije odluke o izgradnji suprastrukture i infrastrukture za razvoj turizma valja ozbiljno razmišljati i dobro poznavati iskustvo razvijenih turističkih zemalja. Ako se o tomu ne vodi računa, mogući su raznovrsni veliki promašaji.

- Mnoge zemlje u razvoju vidjele su u inozemnom turizmu "manu" koja će im riješiti teškoće koje imaju sa stranim sredstvima plaćanja (devizama), pa je to bio razlog što su inozemni turizam stavile u težište planova svojega općeg privrednog razvoja.

- Međutim, u postupku tih zemalja mogu se razlikovati tri pristupa i tri načina ponašanja.

Prvo, neke su zemlje izbor i odluke donijele nakon što su unaprijed, ili barem za vrijeme izgradnje, napravile neku ekonomsku računicu.

Drugo, neke su to učinile bez tih računica, naprosto vjerujući da su priče o fantastičnim privrednim efektima potrošnje inozemnih turista istinite

Treće, neke tu računicu čine tek naknadno, s ciljem da taj nedostatak uklone, odnosno da dadu neko racionalno obrazloženje posljedicama vlastitog izbora, ili da tom izboru naknadno dadu vanjski vid ekonomske logike, a katkada to čine imajući na umu oba cilja.

- Ekonomska je stvarnost "turističkog sektora" mnogo složenija, a s gledišta privrednih efekata mnogo je manje povoljna nego što se to čini na temelju površnih ocjena. Dovoljno je imati na umu veličinu investicija koje se ulažu u "podsektor hotelijerstvo", posebno kad se radi o hotelima koji posluju samo sezonski (pet do šest mjeseci u godini).

- Činjenica je također da se u ekonomskim računicama "turističkog sektora" gotovo uvijek potpuno zaboravlja predvidjeti tko će i kako vratiti investicije za opću i posebnu (specifičnu) infrastrukturu, nužnu da bi sektor turizma, u zemlji koja ga razvija, bio na suvremenom nivou, o kojemu ovisi plasman same turističke ponude i ponuđenih usluga.

- **Nema zemlje koja raspolaže ispravnom i potpunom računicom koliko nju "košta" dolar koji je ostvarila od turističkoga deviznog priljeva.** Nema računice bi li taj dolar koštao manje da su ista investicijska sredstva, uložena u "turistički sektor", bila uložena u neki drugi privredni sektor, koji bi se skladnije uklapao u privredu zemlje kao cjeline.

- Nije dovoljno ekonomsko opravdanje pozivati se na činjenicu da se putem turizma, možda, taj dolar brže ostvaruje nego što bi se ostvario u nekom drugom privrednom sektoru.

- **Malo je zemalja, ako uopće postoje, koje bi mogle i smjele svoj ekonomski spas očekivati samo od turizma.**

R. Erbes je, nema sumnje, na lapidaran način naveo "lepezu" problema koji, poput opasnih podvodnih grebena, dovode u pitanje vladajuće mišljenje o naročitim privrednim efektima koji nastaju razvitkom turizma u zemljama u razvoju. Mogli bismo dodati - i u privredno razvijenim zemljama.

c/ J. A. Bodlender

U lipnju 1991. godine Svjetska turistička organizacija (WTO) održala je u Ottawi međunarodnu

konferenciju o otvorenim i spornim pitanjima turističke statistike, koja već sedamdesetak godina zadaju brigu određenim međunarodnim faktorima - nekoć UIOOT-u (Union Internationale des Organismes officiels de Tourisme) i Ligi naroda u Ženevi a danas WTO-u, sljedniku UIOOT-a, i Ujedinjenim narodima (UN). Do danas, naime, uz brojne međunarodne konferencije i još brojnije tiskane preporuke, nije ostvarena usporedivost turističkih statistika zemalja članica WTO-a. Stoga je jasno da ne postoji, niti može postojati, svjetski konzistentan sustav turističke statistike.

Na spomenutu konferenciju u Ottawi bili su pozvani i poznati "praktičari" s područja turizma (tourism practitioners), među njima i J.A. Bodlender, predsjednik svjetski poznate konzultantske kompanije za turizam, hotelijerstvo i dokolicu HORWATH CONSULTING Ltd, koji je napisao i objavio osvrt na tu konferenciju. Navest ćemo nekoliko autorovih primjedaba.

- Često se objavljuje mješavina podataka, pretrpana detaljima, a bez analitičkog objašnjenja, da bi se te podatke uopće moglo razumjeti. (Autor misli na statističke publikacije WTO-a).

- Nelagodno se osjećam koliko se važnosti pridaje tzv. "turističkoj platnoj bilanci". Uvijek sam vjerovao da je svaka takva bilanca potpuno artificijelna i besmislena, da je to samo misaona gimnastička vježba vladinih ekonomista da bi potkrijepili vlastiti način predočavanja i argumentiranja.

- Brine me činjenica što bi turistički praktičari mogli postati toliko impresionirani takozvanim znanstvenim sposobnostima ekonomskih stručnjaka u njihovim ministarstvima financija i planiranja, da bi i sami počeli vjerovati u potrebu uspostavljanja ujednačenoga tijesnog steznika za luđake u prikazivanju statističkih podataka. Kad se radi o potrebama turizma, ne vidim da to ima nekoga posebnog smisla. Naprotiv, može dovesti do zabluda.

Kao što se vidi, Bodlender nije bio naročito obziran u ocjeni statističkih publikacija WTO-a.

e/ Dr. Ivan Antunac

Dr. Ivan Antunac u svojim se tiskanim radovima i usmenim istupima često pozivao na ranije navedene autore (R. Lawson, G. Menges, R. Erbes, J.A. Bodlender i drugi), naglašavajući njihova upozorenja u vezi (vladajućih) pretjerivanja o posebnim, izvanrednim privrednim efektima potrošnje inozemnih turista za privredu posjećene zemlje. To ga je potaklo da na savjetovanju "Turizam i ekonomska stabilizacija", održanom 1987. godine u Dubrovniku istupi sa svojim prilogom "Pretjerane ocjene o značenju inozemnog turizma u privredi Jugoslavije" (o savjetovanju je izdan zaseban zbornik).

U svom prilogu autor, među ostalim, navodi i sljedeće:

"Ugostiteljstvo i turizam, uzeti u cjelini kao oblast "08", sudjeluju već više od dvadesetak godina s oko 3% u ukupnom društvenom proizvodu naše privrede u što je uračunat i devizni priljev od inozemnog turizma. Dio, pak, koji otpada samo na inozemni turizam doseže jedva 2% ukupnoga društvenog proizvoda privrede Jugoslavije. Iz tih se veličina nameće veoma jednostavno, gotovo banalno pitanje: može li dio jedne cjeline, koji predstavlja tek oko dva do tri, pa eventualno i četiri posto (4%) te cjeline, uopće utjecati da se u preostalom dijelu te cjeline (koji predstavlja, dakle, njezinih 96-98%) išta bitnijeg dogodi?! Smatramo da iznesenim veličinama uopće nije potreban komentar, a zaključak se nameće sam od sebe. Naime, tako maleni dio određene cjeline ne može ništa bitnijeg u njoj promijeniti."

Dosadašnjom analizom stiglo se do godine 1990., posljednje za koju se statistički podaci za Hrvatsku nalaze u zajedničkom Statističkom godišnjaku bivše SFRJ.

U tom analitičkom prikazu navode se podaci i pokazatelji iz dva (jedino postojeća) izvora. Prvi je izvor Narodna banka bivše SFRJ o deviznom priljevu od inozemnog turizma, kao makropokazatelj. Drugi su izvor anketna istraživanja s podacima i pokazateljima devizne potrošnje po jednomu registriranom noćenju.

Statistički podaci jednog i drugog izvora samo su, kako je već rečeno, pokazatelji određene **vjerojatne zakonitosti**, a ne pokazatelji i veličine koje bi se smjele koristiti u ozbiljnoj kvantitativnoj analizi. Još manje kao knjigovodstveno-bilančne veličine, što mnogi, pogrešno, čine još i sada (o čemu će još biti govora u ovom radu).

S pravom bi netko mogao postaviti pitanje: zašto se onda to uopće istražuje, utvrđuje i objavljuje na opisani način? Na to pitanje možemo i ovako odgovoriti:

Do podataka istovrsne statističke vrijednosti koju imaju podaci Narodne banke o deviznom priljevu od turizma, kao i do podataka anketnih istraživanja o deviznoj potrošnji po registriranom noćenju, može se doći mnogo jednostavnije i jeftinije.

No, kad se već koriste dva spomenuta izvora, moguće ih je rabiti kao međusobne kontrolnike. Kad među njima ne postoji velika razlika, može se zaključiti da su oba izvora jednako blizu stvarnosti. Međutim, ako se razlika značajno poveća, valja zaključiti da je u metodologiji jednog ili drugog izvora (ili obaju) došlo do veće greške. To se upravo dogodilo u podacima i pokazateljima spomenutih statističkih izvora u razdoblju od 1993. do 2000. godine. Detaljnije ćemo o tomu govoriti kasnije.

U razdoblju od šesnaest godina (1975. do 1990.), bitnih razlika u podacima i pokazateljima spomenutih izvora nije bilo. Pojavile su se tek u posljednje tri godine (1988., 1989. i 1990.), a potpuno su nestale u cjelini razdoblja.

6. Turizam Republike Hrvatske od 1991. do 2000. godine

Tourism of The Republic of Croatia from 1991. to 2000.

Duboka politička kriza koja je tinjala u posljednjih pet godina bivše SFRJ (1985.-1990.) eskalirala je 1991. u otvorenu agresiju Srbije i JNA - najprije na Sloveniju, ali je glavni cilj bila Hrvatska. To je ratno razdoblje donijelo goleme ljudske i materijalne gubitke, u turizmu posebno. Štete su bile tolike da smo još uvijek daleko od predratnoga stanja, a pogotovo od toga da premašimo razinu postignutu 1990. godine. Posebno to vrijedi za turizam. Stanje je bilo takvo da je upravo čudo da se na onako malomu, od rata zaštićenom prostoru (Istre) uopće ostvarilo i onoliko inozemnih noćenja u 1993. godini. Ukupan broj inozemnih noćenja za cijelu Hrvatsku iznosio je oko 9,7 milijuna, ili oko 24% najbolje predratne godine (1987).

Iako je bila takva situacija, ipak je odlučeno da se u tom razdoblju izvedu **dva TOMAS** anketna istraživanja. Prvo 1994., kad je ostvareno 15,5 milijuna, a drugo 1997., kad je zabilježeno 24,7 milijuna inozemnih noćenja (oko 61,7% od najbolje predratne godine).

U anketi iz 1994. potrošnja inozemnih turista po danu boravka iznosi oko 32, a u anketi iz 1997. oko 34 US dolara, od čega na smještaj i prehranu otpada oko 83%. Za sve ostalo, za tzv. izvanpansionsku potrošnju, jedva da ostane oko 6 dolara (približno 17%). Eto, takva potrošnja uporno prati naš inozemni turizam desetke godina.

Čini se, međutim, da se rukovoditelji sektora turizma zaduženi za njegov razvoj, ne mogu ili ne žele pomiriti s takvom stvarnošću. Zato se, svjesno ili nesvjesno, ponašaju kao da je devizni priljev (stvarna potrošnja inozemnih turista) gumena zračnica koju mogu i smiju napuhati kako im odgovara, pa kao da time dokazuju kako su svoj zadatak uspješno izvršili. A to što zamalo 80% hotela nije u stanju od poslovanja bilo koje sezone platiti niti kamate (a kamoli glavnice) na kredite za pripremu sezone, to su sami krivi, jer nisu slušali "mudro rukovodstvo", koje im je genijalnom računskom akrobatikom osiguralo (nepostojeće) milijarde dolara (o čemu će još biti govora u ovom radu).

Ministarstvo turizma R.Hrvatske izdaje službene godišnje brošure "Hrvatski turizam u brojkama", s brojčanim podacima i pokazateljima o domaćem i inozemnom turizmu u Hrvatskoj.

Prvi podaci za samostalnu Hrvatsku (nakon izlaska iz SFRJ) počinju s 1993. godinom. Zadnja je brošura iz 2000., s podacima za 1999. godinu. U njima se na odgovarajućim mjestima nalaze podaci o broju ostvarenih (registriranih) noćenja i deviznom priljevu od inozemnog turizma. Kad se ta dva podatka navedu jedan uz drugoga i stave u međusoban odnos, dobiva se, po općoj i matematičkoj logici, devizni priljev sveden na jedno

registrirano noćenje, odnosno na dan boravka inozemnog turista.

Evo tih broječnih podataka:

Tablica 5./Table 5.

Godina	1 Inozemna noćenja (u 000)	2 Devizni priljev (u mil. dolara)	3 Priljev po noćenju u dol.
1993.	9 758	832	85
1994.	15 556	1 427	91
1995.	8 515	1 584	186
1996.	16 546	2 014	121
1997.	24 697	2 529	102
1998.	26 002	2 726	105
1999.	21 349	2 502	117
Aritmetička sredina	(122 423) (17 489)	(13 614) (1 945)	(807) (115)

Izvor: MT, "Hrvatski turizam u brojkama", 1993.-1999.

Dok su brojke iz stupca 1 i 2 bile raštrkane po stranicama sedam brošura, bilo je teško na zoran način uočiti nelogičnost i neprihvatljivost odnosa njihovih veličina i vrijednosti. Sad kad su skupljene u istoj tablici, njihova je nelogičnost i neprihvatljivost očita.

Navedene brojčane veličine o deviznom priljevu od inozemnog turizma ne služe na čast odgovarajućim službama Narodne banke Hrvatske, a još manje čelnim osobama u organima i institucijama državne uprave i samouprave, zaduženima za politiku razvoja turizma. Oni su, naime, prihvatili i popularizirali podatke o deviznom priljevu od turizma u veličinama od dvije do tri i pol milijarde dolara, kad su te bančine podatke uzeli "zdravo za gotovo".

To pokazuje da je njihovo pozivanje na takav devizni priljev u punom skladu s nedovoljnim poznavanjem materije o kojoj daju izjave. Riječ je o pomanjkanju osjećaja za red veličina u turizmu, bez čega je teško, gotovo nemoguće, donositi logične i pravilne zaključke.

Dva TOMAS anketna istraživanja upravo iz toga razdoblja (iz 1994. i 1997. godine) na eklatantan način pobijaju podatke Narodne banke Hrvatske o deviznom priljevu od inozemnog turizma, te veličinu potrošnje (deviznog priljeva) po jednom registriranom noćenju (to jest, po jednom danu boravka).

Prema TOMAS anketnom istraživanju iz 1994. potrošnja po danu boravka iznosila je 32 dolara, a prema onomu iz 1997. godine 34 dolara. Otkud sada najednom, u 3. stupcu tablice 5, iznosi od 85 do 186 dolara? Veličine navedene u 3. stupcu nedvojbeno pokazuju zbrku koja vlada u glavama osoba koje su do tih veličina došle.

Prema podacima Narodne banke bivše SFRJ, u razdoblju od 1975. do 1990, devizni priljev po registriranom noćenju dosegao je prosjek od oko 30 dolara, a po zadnjem TOMAS anketnom istraživanju iz 1997. prosjek od oko 34 dolara.

Broj inozemnih noćenja u Hrvatskoj u 1993. godini jedva dostiže oko 25% noćenja u 1987. godini. No, devizni priljev po jednom noćenju raste za oko 150%. U 1994. porast noćenja iznosi 5,79, a devizni priljev po danu boravka samo 6 dolara. U 1995. se događa turističko "čudo". Broj noćenja pada za 7 041 milijun (15 556 - 8 515 = 7 041), ali devizni priljev po noćenju narasta na 186 dolara. Raste, dakle, u odnosu na prethodnu godinu oko 100%, a u odnosu na zadnje TOMAS anketno istraživanje iz 1997. 447%. Odgovor na takvo što može biti samo ponavljanje spomenute izjave J.A. Bodlendera o nelagodnom osjećanju.

Ako bismo željeli biti široke ruke pa onih 34 dolara iz TOMAS ankete zaokružili na 40, dobili bismo sljedeće:

U razdoblju od 1993. do 1999. ostvareno je 122 349 milijuna noćenja. Ta noćenja pomnožena sa 40 dolara daju ukupni devizni priljev od inozemnog turizma od 4 893 milijarde dolara. Dakle, Narodna banka Hrvatske u "gumenu zračnicu" deviznog priljeva od turizma, za razdoblje od sedam godina, upuhala je još 8 721 imaginarnih milijardi dolara.

Podaci Narodne banke Hrvatske papagajski se populariziraju do neukusa. Otvoreno je reagirao samo jedan sveučilišni profesor iz Pule, te na primjeran stručan način jedan novinar iz riječkoga "Novog lista". Istraživači TOMAS anketnih istraživanja nisu uopće reagirali, a niti brojni znanstveni eksperti za sektor turizma. Možda su smatrali da je bolje šutnjom bagatelizirati podatke Narodne banke Hrvatske o deviznom priljevu od inozemnog turizma, nego se upustiti u njihovu kritiku.

7. Medijska halabuka o prošlogodišnjoj sezoni (2000.) inozemnog turizma Hrvatske *The noise in media about last year (2000.) foreign tourism in Croatia*

Nakon Drugoga svjetskog rata u mnogim se zemljama, pa tako i u nas, počelo govoriti o inozemnom turizmu kao o **panaceji** za ratom upropaštene nacionalne privrede. Tvrdilo se da će inozemni turizam najbolje i najbrže aktivirati privredne potencijale zemlje. Takvo mišljenje, često puta s velikom dozom reklamerske šminke, ostalo je i do danas, iako je inozemni turizam vrlo malo pomagao privrednom razvoju tih zemalja.

Teško je danas ući u tadašnji društveno-psihološki supstrat državnih organa, privrednika, znanstvenika, pa i širokih narodnih slojeva, koji je stvarao i stvorio takvo mišljenje. No, čudno je što i danas, posebno u nas, prevladava fanatična opsesija inozemnim turizmom - danas kad se sve znade o privrednoj **anatomiji i fiziologiji** onoga dijela finalne osobne potrošnje kojega pojedinac troši za zadovoljenje svoje turističke potrebe i navike.

Sve vrste medija bile su pretrpane napisima, izjavama, intervjuima odgovornih osoba o fantastičnom uspjehu naše prošlogodišnje (2000.) turističke sezone. Njihov je sadržaj, međutim, u mnogočemu bio konfuzan, nejasan, nelogičan i netočan, ali reklamerski.

Možda je nekoć ta reklamerska šminka inozemnog turizma bila potrebna, pa i korisna. Danas je ona opasna i štetna.

U nastavku ćemo pokušati vlastitom analizom i argumentacijom dokazati da postoji i **druga strana medalje** koja pobija, ili barem dovodi u veliku sumnju euforičnost izjava odgovornih činitelja o izvanrednom uspjehu prošlogodišnje turističke sezone.

Izbor i redosljed tema i problema o kojima se u nastavku govori, pokušaj je da se na sustavan način ukaže na bitne netočnosti i zablude stvorene nerealnim procjenama.

7.1. O broju registriranih noćenja *About the number of registered tourist days*

Da bi se o tom pitanju moglo ozbiljno i argumentirano raspravljati, trebalo je sačiniti posebnu tablicu s izabranim, na jednomu mjestu prikazanim, statističkim podacima.

Podaci u **tablici 6.** su pregledni i prikladni da svatko može prema vlastitim željama i razmišljanjima izvesti i druga međusobna uspoređivanja tih podataka, pa tako doći do novih zaključaka. U daljnjem se tekstu ističu samo sljedeći naglasci.

Najveći broj turističkih noćenja ostvaren je u Hrvatskoj 1986. i 1987. godine. U 1987. je ostvareno ukupno 68 156 milijuna noćenja, od toga 42 202 inozemnih i 25 954 domaćih. Te je godine u bivšoj SFRJ ostvareno ukupno 109 983 milijuna noćenja - 57 684 domaćih i 52 299 inozemnih. U Hrvatskoj je, prema tomu, ostvareno oko 80% inozemnih i oko 45% domaćih noćenja bivše SFRJ. Hrvatska je, dakle, bila njena najturističkija republika.

Iz tablice 6. vidi se da je u godini 2000. ostvareno je iz Njemačke 9 502 milijuna noćenja manje nego 1987., iz Engleske 4 330 milijuna, a iz Austrije 1 373 milijuna noćenja manje. Iz Italije je ostvaren isti broj noćenja, dok je iz Češke broj porastao za 2 216 milijuna. No, za tih pet zemalja 2000. je godine ostvareno 12 884 milijuna noćenja manje.

Kao inozemna noćenja pojavila su se 4,952 milijuna noćenja iz Slovenije, te 680 tisuća ih Bosne i Hercegovine, domaća noćenja iz same Hrvatske u 2000. godini su manja za 3 441 milijun nego u 1987. godini.

Ukupno je 2000. godine ostvareno 30 036 milijuna (inozemnih i domaćih) noćenja manje nego u 1987. godini (68 156 - 38 120 = 30 036), to jest,

Tablica 6./Table 6.

Inozemna noćenja R. Hrvatske (000)	1999.	2000. (I-XI)	1986.	1987.
Ukupno	21 230	33 164	41 505	42 204
Od toga				
1. Njemačka	4 496	7 574	16 909	17 076
2. Austrija	2 365	3 144	4 624	4 157
3. Italija	2 544	4 321	3 911	4 216
4. Engleska	264	380	4 124	4 710
5. Češka	2 844	4 712	2 949	2 496
Zemlje 1-5	12 513	20 131	32 517	33 015
6. Slovenija	4 222	4 952	-	-
7. BiH	756	680	-	-
Zemlje 6-7	17 491	25 763	32 517	33 015
Ostalo	3 739	7 401	8 988	9 187
Ukupno	21 230	33 164	41 505	42 202
Domaća noćenja	5 078	4 956	26 701	25 954
Inozemni + domaći	26 308	38 120	68 206	68 156
Struktura domaćih noćenja u Hrvatskoj u 1986. i 1987. god.			1986.	1987.
Hrvatska			8 836	8 397
Slovenija			6 821	6 846
Srbija			6 163	6 200
BiH			4 197	3 384
Ostala			684	637
Ukupno			26 701	25 954
Hrvatska			- 8 836	- 8 397
Tada domaći bez Hrvatske			17 865	17 557

Izvor: Stat.godišnjaci SFRJ za 1986./87. i Stat.ljetopis R.Hrvatske za 1999./2000.

tek oko 44% ukupnoga broja noćenja ostvarenih u 1987. godini. To najbolje pokazuje u kakvoj je i kolikoj krizi naš turizam u 2000. godini u odnosu na broj ostvarenih noćenja.

Stoga je neozbiljno i vrlo štetno što čelnici turističkog sektora uspoređuju rezultate 2000. godine s prethodnim, još nepovoljnijim godinama (1998., 1999. itd), a stvarnost prešućuju i zamagljuje. Umjesto toga, u svojim su izjavama i istupima morali otvoreno reći koliko još treba da bi se dostiglo nešto što je već ostvareno prije punih četrnaest godina. Koga to oni žele zavarati ili prevariti? Ili su im, pak, izjave u skladu s njihovim (ne)poznavanjem problematike o kojoj govore?!

7.2. Još o deviznom priljevu i sumnjama u ispravnost metodologije NBH

Something more about foreign income and doubts in proper methodology of National Bank of Croatia

Već tijekom te 2000. godine bilo je ozbiljnih prigovora i zamjerki najavljujivijim očekivanjima i tretmanu deviznog priljeva. Na najave naših turističkih čelnika da se u 2000. očekuje 3,0 do 3-5 milijarde dolara, reagirao je dr. Vinko Jurcan, profesor na Fakultetu ekonomije i turizma u Puli koji je, prema "Vjesniku" od 14./15. kolovoza 2000. izjavio: "Nerealno je očekivati da će naš turizam u ovoj godini ostvariti toliki prihod. Naime, ako smo lani ostvarili 22 milijuna, a rečeno je da ćemo u ovoj godini ostvariti 30 posto veći turistički promet, onda to znači da možemo ostvariti najviše 30 milijuna noćenja. Pomnožimo li fizički turistički promet s prosječnom potrošnjom po turistu od 40 US dolara na dan, na koliko se neke prognoze postavljaju, premda su one pretjerane, proizlazi da u ovoj godini možemo računati na prihod od turizma u vrijednosti od 1,2 milijarde USD, ali je to prenategnuto". Dodaje i da prosječna dnevna potrošnja turista u najrazvijenijim zemljama Europe ne prelazi 85 DM, a u nas trenutno iznosi 33 USD.

Zatim, dugogodišnji turistički novinar "Novog lista" I. Kirigin, pisao je 30. rujna 2000. godine "Tekuće procjene Ministarstva i Hrvatske turističke zajednice da će turizam u 2000 godini donijeti Hrvatskoj 3-4 milijarde dolara slabo su utemeljene... Ono što je gore i vrlo zbujujuće jest da se o toj svoti govori jednom kao o "deviznom prometu", drugi put kao o "prihodu", a treći termin je "devizna zarada" od turizma, što nije dopustivo ni novinarima, a kamoli visokim turističkim dužnosnicima".

Uz ono što je već prije u ovom radu rečeno o deviznom priljevu od turizma i anketnim istraživanjima o potrošnji turista po putovanju i danu, potrebno je, uz neizbježna ponavljanja, i ovo: da bi neka veličina bila dio prometa, prihoda, zarade, dobiti, profita i slično, mora najprije biti

knjigovodstvena stavka određene bilance (u pravilu godišnje). Svaka bilanca mora uknjižiti svaku stavku troškova. Tek se na kraju, kao na vagi, vidi koja plitica i za koliko prelazi onu drugu, je li prevagnula pozitivna ili negativna strana. Međutim, devizni priljev koji utvrđuje i objavljuje Narodna banka, ili veličina turističke potrošnje dobivena anketnim istraživanjem, nisu uopće knjigovodstvene stavke. Te su veličine isključivo statistički pokazatelji onih masovnih i složenih društvenih pojava koje se ne mogu obuhvatiti i ugurati u bilančne kalupe. Da bi se saznalo barem stohastičke zakonitosti tih pojava, one se istražuju posebnim statističkim metodama i instrumentarijem.

Stoga je u pravu R. Lawson, kad je napisao da se ne može prihvatiti tvrdnja da inozemni turizam uvijek generira stvarnu dobit.

Isto je tako bio u pravu i R. Erbes kad je napisao: prvo, da nema zemlje koja raspolaže ispravnom i potpunom računicom koliko nju "košta" dolar koji je ostvarila od turističkoga deviznog priljeva, te drugo, malo je zemalja, ako uopće postoje, koje bi mogle i smjele svoj ekonomski spas očekivati samo od turizma".

I nakraju, u pravu je i J. A. Bodlender, koji kaže kako se nelagodno osjeća koliko se važnosti pridaje tzv. "turističkoj platnoj bilanci" jer da je svaka takva bilanca potpuno artificijelna i besmislena.

U ispravnost metodologije Narodne banke Hrvatske, pri utvrđivanju deviznog priljeva iz turizma postoje sumnje koje se mogu objasniti sljedećim činjenicama:

1. Narodna banka Hrvatske nije do danas objelodanila nikakav službeni dokument o metodologiji utvrđivanja deviznog priljeva od inozemnog turizma. Međutim, svakomu je znanstvenom istraživaču na polju turizma jasno da to više nije metodologija Narodne banke bivše SFRJ.

2. Podaci i pokazatelji u trećem stupcu **tablice 5** u velikoj se mjeri razlikuju od pokazatelja iz TOMAS anketnog istraživanja u 1994. i 1997. godini. U tim se istraživanjima potrošnja po danu boravka kreće od 32 do 34 dolara, dok je u trećem stupcu te tablice najmanja veličina istoga pokazatelja 2,5 puta veća (85 dolara), a ona najveća čak 5,5 puta (186 dolara).

3. Kad su se pojavile tako velike, a neobjašnjene razlike, neki su se znanstveni istraživači obratili odgovarajućoj službi Narodne banke Hrvatske, tražeći pojašnjenje. Odgovor je bio: "Naša je sadašnja metodologija još uvijek eksperimentalna. U toku je, u suradnji sa stručnjacima izvan Banke, izrada i definiranje kvalitetne metodologije utvrđivanja deviznog priljeva od turizma, prema međunarodnim standardima".

Prema podacima i pokazateljima u **tablici 5**, čini se da je Narodna banka Hrvatske svake godine (od 1993. do 1999.) obavljala novi, drukčiji eksperiment, pa da je to uzrok tolike nelogičnosti, neutemeljenosti i neprihvatljivosti u tablici iznesenih podataka i pokazatelja (o čemu je već bilo govora u točki 7.2).

Ako je to tako, onda podaci i pokazatelji vrijede samo za pojedinu godinu i ne smiju se međusobno uspoređivati. U tom slučaju Narodna banka Hrvatske morala je tu činjenicu posebno naglasiti i objaviti. Nije, međutim, tako postupila, već je te podatke, ne kao eksperimentalne, objavila u domaćim statističkim publikacijama, a dostavila ih je (na određenim formularima) i međunarodnim organizacijama. Time je Narodna banka Hrvatske napravila opću zbrku. Jer, eksperimentalni se rezultati, bez posebne napomene, ne smiju objavljivati kao da su rezultati određene verificirane i službeno usvojene metodologije.

Zadnje je TOMAS anketno istraživanje (1997) pokazalo da smo na međunarodnom turističkom tržištu, u godišnjem prosjeku, po jednom danu turističkog boravka u našoj zemlji ostvarili cijenu od oko 34 US dolara.

Svako od ukupno četiri TOMAS anketna istraživanja (od 1987. do 1997. godine) bilo je popraćeno posebnim predstavljanjem i napisima u dnevnom i stručnom tisku. Njihovi su rezultati uvijek bili priznati i prihvaćeni kao vrijedni orijentacijski podaci i pokazatelji o ekonomskim efektima našega turizma.

Analiza prodajnih cijena turoperatorskih avionskih paket-aranžmana daje približno istu cijenu po danu boravka, ne samo za našu zemlju, nego i za druge mediteranske turističke destinacije.

U približno istom se okviru kreću i podaci Njemačke narodne banke o potrošnji Nijemaca na turističkim putovanjima u inozemstvo.

Iz svega dosad navedenog moglo bi se zaključiti da devizni priljev od turizma, kojega je utvrdila Narodna banka Hrvatske, nema kauzalne veze s potrošnjom inozemnih turista po putovanju i danu boravka, utvrđenom anketnim istraživanjima. Isto tako, ni prvi ni drugi pokazatelj, svaki za sebe, nemaju kauzalne veze s tržišno-privrednom stvarnošću.

Na kraju je vrijedno ukazati i na jedno novije upozorenje dr. Dubravka Mihaljineka, ekonomskog stručnjaka u dvjema međunarodno poznatim institucijama (IMF i BIS) koji je u časopisu "Financijska teorija i praksa" (br.4/2000.) objavio opsežan i vrlo vrijedan rad pod naslovom "Prilog razradi dugoročne strategije privrednog razvoja Hrvatske". U tom radu o mjestu i važnosti turizma u dugoročnom razvoju Hrvatske piše: "Iz ovih podataka proizlazi da ekonomski potencijal hrvatskog turizma u svjetskim razmjerima nije beznačajan. Međutim, pogrešno bi bilo iz toga zaključiti da turizam treba postati strateška orijentacija dugoročnog razvoja. Detaljne analize pokazale su da niti jedna zemlja nije postala razvijena tako što je razvijala turizam, nego je upravo obrnuto: što je privreda bila razvijenija, to se više razvijao i ekonomski potencijal turizma".

** Govoreći o potencijalu hrvatskog turizma autor D.M. je koristio podatke WTO za 1998. godinu, a te godine je NB Hrvatske objavila (napuhani) devizni priljev od 2,7 milijardi USD.

Zaključna napomena/Conclusion

Ovaj sam rad napisao da bih objasnio i dokazao da je metodologija Narodne banke Hrvatske o utvrđivanju deviznog priljeva od inozemnog turizma pogrešna, pa stoga i štetna.

Smatram da bi Narodna banka morala prestati objavljivati podatke o (nepostojećim) milijardama dolara deviznog priljeva od inozemnog turizma.

Ništa se štetna neće dogoditi ni u našoj privredi, a niti u svjetskim turističkim institucijama, ako im se taj podatak ne pošalje. Ima zemalja koje tako postupaju i nitko od toga ne pravi problem. Jer, kao što je već rečeno, veličine deviznog priljeva, **po svojoj prirodi, nisu niti mogu biti nečije knjigovodstveno-bilančne stavke.**

Veličine koje je Narodna banka Hrvatske objavila o deviznom priljevu od inozemnog turizma, po momemu mišljenju, rezultat su vrlo lošega i nestručnog eksperimenta.

U izradu nove metodologije bilo bi potrebno, barem u prvo vrijeme, uključiti širi krug naših stručnih i znanstvenih istraživača.

Držim, k tomu, da postoji jednostavniji, logičniji i jeftiniji postupak kojim se može doći **do procjene vjerojatne veličine pokazatelja deviznog priljeva od inozemnog turizma.** Uz dodatak: ništa se štetna ne bi dogodilo ni na tržištu, ni u privredi, kad taj pokazatelj ne bismo uopće istraživali, utvrđivali i znali.

Bibliografija i dokumentacija

Bibliography and documentation

[1] Piatier, Andre: Sondages et enquetes au service du tourisme, Geneve, 1954.

[2] Menges, Gunter: Ekonometrijske analize: Njemačka za 1929.-1957. i Švicarska za 1929.-1956., Institut für Fremdenverkehrswissenschaft, Frankfurt.

[3] Erbes, Robert: Le tourisme international et l'economie des pays en voie de developpement", Paris, 1973.

[4] Lawson, Robert: inf.članak u "Development Forum", UN., 1983.

[5] Antunac, Ivan: Pretjerane ocjene o značenju inozemnog turizma u privredi Jugoslavije, Zbornik sav. Turizam i ekonom.stabilizacija, FTVT, Dubrovnik, 1985.

[6] Bodlender, J.A.: Osvrt na konf. WTO u Otavi, 1991.

[7] Mihaljinek, Dubravko: Prilog razradi dugoročne strategije privrednog razvoja Hrvatske, Financijska teorija i praksa, br.4/2000. Zagreb.

[8] Antunac, Ivan: Turizam – teorijsko znanstvene rasprave, IT, Zagreb, 2001.

[9] Statistički godišnjaci Jugoslavije, SZS, 1975.-1989.

[10] Statistički godišnjaci SR Hrvatske, primorska mjesta, 1975.-1990.

[11] Statistički ljetopis R.Hrvatske, RZS, 1991.-2000.

[12] "Hrvatski turizam u brojkama", brošura Min.turizma RH, 1993.-2000.

[13] TOMAS ankete, 1987., 1989., 1994., 1997., IT, Zagreb.

[14] "Konjunkturne informacije", TSJ, Bgd, 1987.

Rukopis primljen: 5.9.2001.